

УДК 330.341.1

БЕГЛИЦЯ В.П.

Міністерство освіти і науки України, м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Розглядаються актуальні питання теорії та практики інноваційної активності підприємств. Висвітлені питання стратегії розвитку інноваційної діяльності, обґрунтовується необхідність державної підтримки та нормативно-правового забезпечення розвитку інноваційної активності.

Pressing questions of the theory and practice of innovative activity of the enterprises are considered. Questions of strategy of development of innovative activity are covered. Necessity of the state support and normative and legal maintenance of development of innovative activity is proved.

ВСТУП. Характерною рисою ХХІ століття є поглиблення інтеграційних процесів в усіх галузях економіки та науково-технічного прогресу. У цьому зв'язку підтримка та забезпечення високого рівня інноваційної активності національної економіки є одним з найголовніших пріоритетів внутрішньої політики України, що дозволить підтримувати конкурентоздатність вітчизняної продукції та послуг, зміцнювати національну безпеку держави, суспільства і кожного громадянина зокрема. Виконання поставленого завдання вимагають нових ідей і підходів, що розвивають перспективи пошуку інноваційної моделі розвитку національної економіки у контексті послідовного впровадження сучасних досягнень наукової та науково-технічної діяльності, застосування передової інноваційної системи управління народногосподарським комплексом.

Нині проблемам інноваційного розвитку економіки країни присвячені праці відомих в Україні та за кордоном вчених: Бурлакова В., Вовканича С.Н., Гальчинського А.С., Гейця В.М., Губенка П.Г., Денисюка В.А., Долішнього М.І., Домречева В., Дорофійенка В.В., Калиновича С.В., Колодюка В.П., Маліцького Б.А., Поповича О.С., Се-

миноженка В.П., Соловйова В.П., Федулової Л.І., Цихана Т.В. та ін.

У працях згадуваних авторів зроблена спроба окреслити роль і значення інноваційної політики у контексті розвитку економіки держави, сформульовані методологічні засади її розвитку тощо. Завдяки цим працям українська наука зробила великий крок в активізації інноваційної політики держави, намітилася серйозна тенденція у виробництві конкурентоздатної продукції і послуг тощо.

Проте, на наш погляд, для того, щоб інноваційна діяльність перетворилась на дієздатний організм, який би демонстрував сталі, високі темпи зростання економіки, потрібно поглиблювати теоретико-методологічні засади формування інноваційної політики, в чому, власне, і полягає актуальність даної роботи.

Обговорення проблеми. Незважаючи на проголошення інноваційного шляху розвитку, дотепер рівень впровадження інновацій настільки низький (їх впроваджує лише 10% промислових підприємств країни), що його вплив не забезпечує хоч якогось більш-менш суттєвого зростання рентабельності промислового виробництва. На

XXI міжнародному Київському симпозиумі з наукознавства та науково-технічного прогнозування було відзначено, що впродовж останніх п'яти років держава практично самоусунулася від підтримки пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки. Порівняно з 1992 роком обсяг її фінансування зменшився більш ніж у 6 разів. Якщо у 2000 році їх питома вага у загальному обсязі фінансування науки складала 12%, то в 2004 році вона зменшилася до 4%. Частка робіт з високими технологіями посідає лише 1%. Тому не випадково за виробництвом високотехнологічної продукції на 1 млн. населення Україна в десятки разів поступається Іспанії, Італії, Ізраїлю та Ірландії [1]. Низька інноваційна активність в Україні є причиною низького рівня виробництва валової продукції (ВВП) на душу населення. Якщо у 2003 році в Україні ВВП на душу населення складав 970 доларів США, то в Італії – 21 570 доларів, тобто вищий більш ніж у 22 рази. В Ізраїлі цей показник вищий у 16 разів, Польщі – у 5 разів, Білорусії – майже у 2 рази і в Росії – у 2,6 рази. Відповідно до цього і обсяг експорту високотехнологічної продукції в Україні складав тільки 0,6 млн. доларів США, тоді як в Італії – 20,0, Ізраїлі – 5,5, Польщі – 1,3, Росії – 5,3 млн. доларів. Нам здається, що дуже виразну порівняльну оцінку виробництва валової продукції дає такий показник, як обсяг експорту високотехнологічної продукції на 1 млн. населення, що може бути методологічною підставою для обґрунтування показників розвитку економіки. Обсяг експорту за цим показником в Україні становить 11,9 млн. доларів США, тоді як в Італії, Іспанії, Ізраїлі – відповідно 345,3; 342,6 і 216,8 млн. доларів США. Навіть у Білорусії, Польщі та Росії цей показник відповідно становить 22,3; 35,1; 37,3 млн. доларів США [1].

За розрахунками експертів Світового економічного форуму, Україна за темпами зростання індексу конкурентоспроможності у 2005 році посіла 84-е місце (у 2004 році – 86-е місце) зі 117 країн, а в рейтингу конкурентоспроможності бізнесу – 75-е місце (зі 116 країн), перебуваючи позаду Росії, Намібії та Шрі-Ланки [2].

З наведеного випливає, що Україна потребує суттєвого поліпшення державної політики із впровадження інноваційної моделі розвитку економіки. При цьому відзначимо, що жодній з країн, які сьогодні мають високий індекс конкурентоздатної продукції не вдалося здійснити інноваційні перетворення без фінансової, інвестиційної та матеріально-технічної підтримки заходів, спрямованих на впровадження науково-технічних розробок, новітніх технологій у виробництві, технічне переоснащення, освоєння висококонкурентної вітчизняної продукції. До речі, прикладом цього є США, Китай, країни Західної Європи, Південно-Східної Азії та ін.

Відзначимо, що значний вплив на залучення інвестиційних ресурсів має справити виважена послідовна інвестиційна політика держави шля-

хом створення правової бази інвестиційної діяльності у відповідності до європейських стандартів. У цьому зв'язку в Україні була затверджена Програма розвитку інвестиційної діяльності на 2002-2010 роки, прийнята Програма гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу.

Ключовим законом, що визначає формування інвестиційного клімату, є Конституція України, в якій статтями 41-43 гарантуються права власності та підприємницької діяльності, а стаття 54 гарантує громадянам свободу творчості й авторських прав.

У контексті рамкових законів, які регулюють інвестиційну діяльність є закони “Про інвестиційну діяльність”, “Про захист іноземних інвестицій в Україні”, “Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності”. Можливість практичної реалізації правових і економічних принципів запровадження і функціонування спеціального режиму інвестиційної й інноваційної діяльності технологічних парків, яких нині в Україні налічується 8 одиниць, зобов'язані Законом України “Про спеціальний режим інвестиційної й інноваційної діяльності технопарків та інноваційних структур інших типів”.

Треба сказати, що у психологічному плані технопарки через значні фінансові порушення нині не справляють позитивного враження у більшості дорослого населення. Спеціальні економічні зони і території пріоритетного розвитку в Україні також не можуть служити взірцем для наслідування гарного прикладу іншим, оскільки в пільговому оподаткуванні підлягали всі суб'єкти господарювання в межах зони, незалежно від того, чи їх діяльність носила інноваційний характер. У цьому зв'язку відзначимо, що держава повинна окреслити перелік видів господарської діяльності, що повинні оподатковуватись на пільгових умовах і жорстко контролюватись за недопущенням правопорушень. Вважаємо, що в Україні уряду потрібно спрямовувати свої зусилля на створення вільних економічних зон, надаючи їм податкові пільги як дійовий механізм підтримки економіки, хоча ним потрібно навчитися вміло користуватись, оскільки при невмілій постановці цього питання він є небезпечним. Прикладом цього є Китай, який переносив досвід створення вільних економічних зон на країну впродовж 20 років і має намір продовжувати ще 20-30 років. В Китаї вільні економічні зони використовують як локомотив, який тягне всю економіку, а також експериментальний майданчик, який захищає економіку країни від ризику невдалих нововведень. Вони апробуються у вільних економічних зонах [3].

Треба сказати, що історичний досвід України 2005 року свідчить, що позбавлення податкових пільг у вільних економічних зонах призвело до погіршення інвестиційного клімату. Держава змушена була компенсувати витрати тим інозем-

ним і вітчизняним інвесторам, яким була гарантована незмінність законодавства. У результаті цього державний бюджет недоотримав значних сум грошей, а багато підприємців почали вивіз і закриття підприємств, які працювали у цих зонах. Зняття податкових пільг у вільних економічних зонах носить безболісний характер за умови високих темпів зростання індексу конкурентоспроможності, який розглядається у контексті трьох його складових: якості макроекономічного середовища (міжнародний, демографічний, економічний, природне середовище і ресурси, технологічний, політико-правовий, соціально-культурний та інші компоненти), якості роботи державних інституцій, темпів залучення та використання інформаційних технологій. За цим критерієм із посткомуністичних країн найвищу позицію займає Естонія (20 місце), значно випереджаючи таку країну, як Франція. А найвищі позиції з європейських країн займають Фінляндія, Швеція, Данія (1, 3 і 4 місця відповідно) [1, с. 49]. Тому високе податкове навантаження на економіку цих країн не заважає бути їм конкурентами на світових ринках і забезпечувати високий стандарт рівня життя для своїх громадян. Іншими словами, коли підприємницька діяльність, заснована на інноваційних технологіях, запущена на “повні оберти”, податкові пільги вже не мають виняткового значення, їх можна ліквідувати, але за умови, що це не буде суперечити чинному законодавству.

Поряд із цим є підстави стверджувати, що з тих суб’єктів господарської діяльності, продукція яких ще не вийшла на стадію промислового випуску, недоцільно здійснювати амортизаційні відрахування, спрямувавши їх на впровадження інновацій. А поки що ту частину амортизаційних відрахувань, яка закумуляовалась у Державному бюджеті України, варто передати в регіони для цільової допомоги підприємствам, які здійснюють технічне переозброєння, освоюють нову техніку і технологію тощо. Нові соціально-економічні стратегії розвитку інноваційної діяльності засвідчують необхідність державних гарантій на пільгове кредитування і страхування кредитів, спрямованих на виконання державних і регіональних програм. Держава повинна стимулювати впровадження інновацій шляхом надання субсидій, особливо малим підприємствам.

На жаль, тенденції інвестицій в українську економіку є дуже незначними і не носять характеру технологічного контексту. Вони, головним чином, спрямовані на отримання доходу від експортної діяльності, реалізуючи сировинну продукцію, вироблену переважно за екстенсивними технологіями.

Масовий розвиток інноваційної діяльності актуалізує політику венчурного бізнесу, суть якого полягає в тому, що венчурні інвестори роблять ставку саме на інновації, беручи на себе підвищені інвестиційні ризики. У цьому контексті відзначимо, що з метою врегулювання цього виду інвестування на законодавчому рівні у 1994 році Президентом України було прийнято указ “Про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії”, а у

2001 році було прийнято Закон України “Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)”. Крім того, розроблено майже 40 підзаконних актів, що регулюють діяльність у цій сфері.

Венчурний капітал є найбільш пристосованим для ризикового інвестиційного забезпечення інновацій. Для розуміння сутності венчурного капіталу відзначимо, що венчурний інвестор надає підприємству необхідні засоби шляхом вкладання їх у статутний капітал або надання кредиту, за що отримує певну частку в статутному фонді компанії, яку залишає за собою до того часу, доки не буде вважати за потрібне “вийти” з підприємства, тобто продати свою частку і отримати належний йому прибуток [4].

Чи не найголовнішою позитивною рисою венчурного бізнесу є звільнення венчурного капіталу від проміжного оподаткування, що не дає можливості включати до складу валових доходів коштів, залучених від інвесторів; прибутків, отриманих у результаті вчинення операцій з активами; прибутків, нарахованих за активами інститутів спільного користування.

Але успішний розвиток венчурного бізнесу вимагає державної підтримки, на зразок Голландії, коли уряд гарантує покриття половини можливих збитків, пов’язаних з інвестуванням у приватні фірми.

У контексті інформації про венчурне фінансування звернімо увагу на те, що кожна із країн світу дотримується своїх принципів вкладання коштів у бізнес. Так, у США венчурне фінансування здійснюється у початковий бізнес, у Європі – у бізнес, який себе вже зарекомендував.

В Україні ж поки що венчурне фінансування, хоч і представлене 50 венчурними фондами, не орієнтується на інновації, найбільш привабливими сферами для нього є харчова промисловість, роздрібна торгівля, будівництво, переробка сільськогосподарської продукції. Багато венчурних фондів створюється для того, щоб обслуговувати проекти своїх засновників: вони або консолідують кошти для власних інвестиційних проектів, або використовуються для оптимізації податкових платежів засновником [5].

Відзначимо, що формування венчурних фондів наводить до осмислення того, яка, власне, інноваційна діяльність підприємств може розраховувати на державну підтримку? Щоб дати відповідь на це питання, слід звернутися до “Стратегії соціально-економічного розвитку України до 2015 року” [6], де акцентується увага на тому, що пріоритети розвитку української економіки потрібно визначати з урахуванням конкретних технологічних укладів.

Не зупиняючись на оцінці всього ряду технологічних укладів, відзначимо, що у світі в 90-х роках ХХ ст. починає формуватися уклад, який отримав назву інформаційних і комунікаційних технологій. Нині ж починають проявлятися еле-

менти 6 укладу – розвиток нанотехнологій, аерокосмічна промисловість та інше. Тут виникає проблема: чи вкладати інвестиції у попередні уклади (3-4 уклади), тобто “наздоганяти” світ, чи робити “інноваційний прорив” [6], вкладаючи інвестиції у 5 і 6 уклади?

Враховуючи незворотність технологічного розвитку в Україні і світі, вважаємо за недоцільне “похапцем” наздоганяти упущене, потрібно орієнтуватися на стратегію “інноваційного прориву”, переглянувши пріоритетні напрямки інноваційної діяльності.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що стан інноваційної активності визначається рівнем виробництва валової продукції на душу населення, обсягу експорту високотехнологічної продукції.

У цьому зв’язку потрібно запровадити ефективний механізм інвестування у наукові дослідження, які у перспективі (2015 рік) повинні складати не менше 4% від ВВП. Інноваційна політика країни повинна передбачати вдосконалення нормативно-правового забезпечення, розробку теоретико-методологічних, методичних та інших складових розвитку інноваційної діяльності.

Важливе місце у сфері інноваційної діяльності належить венчурному фінансуванню для розширення пріоритетних задач інноваційного розвитку. Інноваційна діяльність повинна бути спрямована на “інноваційний прорив” з метою виходу країни в лідери на світовому ринку конкурентоздатної продукції та послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисюк В.А. Оцінка інноваційної активності економіки країн та регіонів // Економічний часопис XXI. – 2006. – №1-2. – С. 47-50.
2. Бурлаков В., Домрачев В., Степанюк С. Інноваційна модель розвитку економіки // Наука та економіка. – 2006. – №4(16). – С. 49.
3. Герасимчук Л. Зони свободи // Киевский капиталист. – 2006. – №2. – С. 64-67.
4. Дворак П., Комишева Я., Прохазка П. Венчурный капитал в странах Центральной и Восточной Европы // Проблемы теории и практики управления. – 2000. – №5.
5. Наумец И. “Авантюрный капитализм” // Инвестгазета. – 2004. – №40(469), 5 жовтня.
6. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) // Економіст. – 2004. – №5, травень.